Pediatr Catalana 1996; 56

La família: funcions i psicopatologia

Carles Pérez i Testor

Director del Centre Médico-Psicològic de la Fundació Vidal i Barraquer.
Professor Titular de la Facultat de Psicologia i Pedagogia Blanquerna. Universitat Ramon Llull. Barcelona

Introducció

Fa uns mesos, donat que celebràvem l'Any Internacional de la Família, era relativament fàcil parlar de la família, les seves funcions i els seus problemes. Ara, escrivint aquestes paraules, s'ha esvaït el meu temor que no se'n tornés a parlar mai més.

La meva intenció en aquesta comunicació consistirà a centrar la qüestió i ho faré resumint altres treballs més extensos als quals remeto a tots aquells interessats a aprofundir en el tema [1-3].

La família és el grup on es neix. La funció bàsica de la família serà, doncs, ajudar el nadó a créixer en totes les seves potencialitats. Per això el nen necessitarà de la família el suport afectiu i material indispensables. Com diu un recent document de Nacions Unides: «*La família omple la funció essencial de preservació i transmissió dels valors culturals. En el sentit més ampli, la família pot ser i és sovint efectivament una institució que educa, forma, motiva i ajuda els seus membres, i d'aquesta manera, inverteix en la seva expansió i aporta una contribució preciosa al desenvolupament*» [4].

Aquesta definició de les funcions familiars incideix en els valors principals que haurien de predominar en el grup familiar en general. Però també és cert que en la nostra pràctica clínica ens trobem amb famílies desestructurades on predomina la confusió i l'anticreixement.

Funcions

La família comença per la parella, un subsistema que es complementa i potencia a si mateix. És en el marc de la parella on amb l'aparició dels fills es crea la família. Però la parella i la família resultant es formarà tenint en compte el bagatge heretat de la pròpia experiència familiar.

El nen es relaciona amb els seus pares i fa vinculacions específiques i diferents tant amb la figura materna com amb la figura paterna [5]. I és en aquesta relació privilegiada on el nen pot tenir les primeres experiències de sosteniment, funció que qualsevol mare «suficientment bona» realitza de forma natural i espontània.

El nen neix indefens i això provoca immediatament la resposta de l'altre a protegir-lo. El nen ha de respirar, s'ha d'alimentar, sent fred i calor, sensacions segurament desconeudes i molestes. Són noves sensacions que provoquen ansietats de les quals el nadó es protegeix mitjançant defenses primerenques. Com s'ha demostrat des de la psicoanàlisi, l'etologia i actualment des de la psicobiologia, el nadó necessita les seves dosis de tendresa i protecció per créixer, tant com necessita les seves dosis d'aliments.

És la figura materna la que sosté el nen, la que metabolitza les ansietats i les retorna d'una altra manera, més tolerables per al fill. Aquesta «capacitat de rêverie» [6, 7] és necessària per al desenvolupament sa del nen. I les ansietats que pateix la mare en aquesta tasca són o haurien de ser contingudes per la figura paterna. Una de les principals funcions del pare, quan pot superar els sentiments de gelosia i competència, serà la de recolzar emocionalment la seva parella. En les famílies extenses aquesta funció la realitzava la mare, l'àvia o la germana de l'embarassada, però en les famílies nuclears actuals aquesta és una funció que recau sobre el pare de la criatura i moltes vegades sobre el propi pediatre.

Com ja hem dit anteriorment, la parella suficientment sana, que pot elaborar les pròpies ansietats i contenir-les, es podrà ajudar a créixer mútuament, i, a la vegada, ajudar els fills a créixer. Aquesta seria la principal funció de la família: crear el marc necessari per afavorir el creixement dels seus membres, contenint les ansietats que es formen en el grup familiar.

Si observem detingudament una família, veurem que és un grup amb una organització molt complexa i amb els seus propis límits. Les principals limitacions seran les que pateixin cada un dels progenitors. Per tant, el creixement de la família vindrà donat pels límits de creixement dels pares. Cal estar atents a aquest índex des de les diferents vessants (socials, clíniques, etc.) perquè en pot dependre el futur dels membres del grup.

La tasca principal del grup família serà contenir ansietats i ajudar a créixer. La família que es constitueix com a «grup de treball» potenciarà la diferenciació, la cooperació, l'educació, l'aprenentatge, i donarà suficient temps i espai als membres del grup familiar.

La família és un grup complex en constant evolució, que comprèn membres en diferents fases de desen-

El contingut d'aquest treball ha estat presentat prèviament al XXXIV Curs de Divulgació Pediàtrica de la Societat Catalana de Pediatria (Barcelona, març 1995)

Pérez C.
La família: funcions i psicopatologia.
Pediatr Catalana 1996; 56: 250-252.

volupament, units entre ells per rols i funcions interrelacionades i diversificades[8, 9].

La família serà doncs:
1. Un sistema internalitzat de relacions.
2. Un marc per a l'aprenentatge.
3. Una matriu per al pensament.

Seguint el pensament de Jorge Thomas, podem afirmar que «*la família és un grup molt especial que s'ha institucionalitzat amb la funció –o tasca– de ser una matriu parental amb dos sistemes inconscients dintre seu (el continent, o sistema parental, i el contingut, o sistema filial), tots dos amb una relació simètrica estable (...) Des d'aquest punt de vista, la família és una estructura viva i única, la qual participa i dóna forma a l'aparell mental de cada un dels seus membres, sobretot pel que fa als infants*»[10].

Segons Meltzer i Harris, hi ha organitzacions familiars basades en funcions emocionals que produeixen models d'aprenentatge fonamentats en la projecció, mentre que per aprendre de l'experiència són necessàries funcions emocionals de tipus introjectiu, capaces de contenir el dolor mental[11-14].

Les funcions introjectives que promouen creixement serien **generació d'amor, foment d'esperança, contenció del sofriment depressiu i pensar**. Aquestes funcions introjectives suposen enfrontar i contenir les ansietats, donar nom als sentiments i conflictes i utilitzar la capacitat de pensar per trobar camins de reparació i simbolització. Quan el sistema parental es fa càrrec d'aquestes funcions emocionals adultes i lidera la capacitat de pensar, la família s'organitza de forma exitosa i evita la confusió i el caos.

Psicopatologia de la família

Quan predominen en la família les funcions emocionals projectives, és a dir, suscitament d'odi, sembra de desesperació, emanació d'angoixa persecutòria i creació de mentides i confusió, la família es desestructura i apareix la patologia en el si del grup.

Si falla el sistema continent, falla la capacitat dels pares per assumir les funcions parentals. Es crea una relació d'objecte parcial, desapareix la capacitat de pensar o es delega en altri. Si el que entra en crisi és el sistema contingut, els fills, poden aparèixer dificultats d'individuació, temor i presència d'ansietats catastròfiques i claustrofòbiques, implicacions en la parella parental, etc...

Diferents autors han intentat fer aproximacions nosològiques familiars que van des de les famílies més sanes a les més desestructurades on preval la confusió.

De les principals classificacions destacaria per la seva claredat la de Fernàndez Moujan, molt apropiada per ajudar el pediatre i el metge de família a situar la família que està atenent. Aquest autor proposa quatre tipologies de grup familiar amb criteris basats en la confusió vs. diferenciació. Aquestes modalitats de relació familiar serien (Taula I):

TAULA I
Tipologies de grups familiars

Famílies aglutinades
Famílies uniformades
Famílies aïllades
Famílies integrades

Famílies aglutinades

Es caracteritzarien per una exagerada tendència a «fer pinya», evitant els intents de creixement individual. Els membres de la família no tenen identitat pròpia i les seves interaccions esdevenen estereotipades. La figura materna es converteix en fonament i referència de la família, interfereix en les identificacions en el rol masculí i promou un grup cohesionat, poc discriminador i ofegat per un afecte claustrofòbic. Els aspectes de cura materna com la cura corporal, neteja, satisfacció de necessitats elementals, maneig de sentiments i emocions, etc., tenen un caràcter predominant, cosa que agreuja la sensació d'espai tancat d'aquestes famílies. La ideologia del grup està centrada en una concepció de vida tipus «clan», amb poca capacitat reflexiva i forta càrrega emocional, que s'ha de conservar, amb poca sensibilitat social i desconfiança cap a tot allò que és nou.

Famílies uniformades

Es caracteritzen per la tendència a la submissió. Es tolera la individuació, però sempre que es neguin les diferències. Tots són iguals. La interacció és rígida, estereotipada i insatisfactòria. El rol patern es converteix en fonamental i s'apliquen les normes paternes com l'autoritat i la justícia de forma uniformada. La càrrega emocional és més controlable, amb més diàleg, però amb poca reflexió. La ideologia del grup està centrada en l'exigència.

Famílies aïllades

Es caracteritzen pel predomini de la individualitat, com a membres aïllats del grup, i comporten una deterioració de la identitat grupal i un estancament de les identitats individuals. La interacció és purament descriptiva, sense canvis, cosa que fa que l'estructura del grup es torni superficial. Cada membre de la família fa la seva vida i totes les normes i valors perden importància. Les relacions poden ser satisfactòries perquè les fites del grup són pobres. Ideologia individualista i adaptativa.

Famílies integrades

Són aquelles on existeix un equilibri entre les identitats del grup i les individuals, equilibri que pot ser modificat i redefinit. La flexibilitat dels rols permet mantenir una gran flexibilitat, amb la qual cosa poden contenir els problemes que apareixen sense necessitat de reprimir-los o expulsar-los com en les famílies uniformades, ni negar-los com en les famílies

aglutinades, ni inhibir-los com en les famílies aïllades. Són grups familiars amb recursos interns on les discussions són explícites, amb capacitat reflexiva i càrrega emocional regulada pel grup. La ideologia imperant és l'acceptació de les diferències i de la crítica.

En les famílies aglutinades i uniformades les relacions pares-fills són molt difícils, donada l'estereotípia i la rigidesa d'uns i altres, cosa que impossibilita el diàleg i el canvi. En les famílies aïllades no es generen conflictes entre els pares i fills atesa la rigidesa i distància entre els diferents membres. Cada membre s'espavila pel seu costat.

En les famílies integrades, en canvi, es poden afrontar els conflictes i els canvis que tot grup en creixement suporta. Les crisis no són viscudes com a desastres irreparables sinó com a moments privilegiats on es poden aclarir les dificultats, els mals entesos, i arribar a pactes i acords.

Aquest resum pot quedar massa concentrat, massa superficial, però podria servir com a introducció al diàleg i a la discussió. Moltes gràcies.

Bibliografia

1 Pérez C. La família com a marc del desenvolupament humà. Fòrum, revista d'informació i investigació socials 1994; 33-39.

2 Pérez C. Funcions emocionals de la família. Revista de l'ACAP 1994; 4: 73-75.

3 Bobe A, Pérez C. Conflictos de pareja: diagnóstico y tratamiento. Barcelona: Paidós-Fundació Vidal i Barraquer 1994.

4 Nacions Unides. Construir la democràcia més petita al cor de la societat. Barcelona: Centre Unesco a Catalunya 1994.

5 Brazelton TB, Cramer BG. La relación más temprana. Barcelona: Paidós 1993.

6 Bion WR. Aprendiendo de la experiencia. Buenos Aires: Paidós 1966.

7 Bion, WR. 1967. Una teoría del pensamiento. A: Bion WR. Voviendo a pensar. Buenos Aires: Hormé 1972.

8 Nicolo AM. Hacia una perspectiva psicoanalítica en el estudio de la família y de la pareja. Revista de psicoanálisis 1990; 47: 908-922.

9 Nicolo AM. Una proposta di valutazione psicoanalitica della famiglia e della coppia. A Nicolo AM. L'adolescente e il suo mondo relazionale. Roma: La Nuova Italia Scientifica 1992.

10 Thomas JE. Avaluació de la família. Jornada de treball de CEPP. Psicoteràpia i família. Barcelona 1987.

11 Meltzer D, Harris M. El paper educatiu de la família. Barcelona: Espaxs 1989.

12 Thomas JE. Clinical Commentary: Commentary by a Psychoanalytical Family Therapist. British Journal of Psychotherapy 1991; 8: 95-101.

13 Gomis A. Profilaxis y prevención de la vida de la pareja. A: Bobe A, Pérez C. Conflictos de pareja; diagnóstico y tratamiento. Barcelona: Paidós 1994.

14 Fernández O. Familia y adolescencia. Revista de Psicoanálisis 1973; 30: 1052-1076.